

<sup>24</sup> Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. – С. 275–276.

<sup>25</sup> *Бабій А. П.* Діяння, пов'язане з ризиком, у кримінальному праві України / А. П. Бабій : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6831/1/167-173.pdf> (дата звернення: 28.03.2017).

<sup>26</sup> Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посіб. / Київськ. нац. ун-т; відп. ред. Р. А. Майданик. – К.: Юстиніан, 2007. – С. 15–19.

<sup>27</sup> Там само. – С. 61.

<sup>28</sup> Там само. – С. 68.

<sup>29</sup> *Волосенко І. В.* Ризик у цивільному праві (поняття, природа, види): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Волосенко Ірина Василівна. – К., 2011. – С. 13–27.

<sup>30</sup> *Сабодаш Р. Б.* Страхування кредитних ризиків: цивільно-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Роман Богданович Сабодаш. – К., 2007. – С. 6, 10.

<sup>31</sup> *Шемшур О.* Поняття та правова природа ризику у приватному праві / О. Шемшур // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 94. – С. 108. – (Серія «Юридичні науки»).

<sup>32</sup> *Петрицин Н. Т.* Ризик та відповідальність у цивільному праві / Н. Т. Петрицин // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 14. – С. 4.

<sup>33</sup> *Заварза Т. В.* Правове значення ризику для цивільно-правової відповідальності лікарняних закладів за неналежне лікування / Т. В. Заварза : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Downloads/pravovoe-znachenie-riska-dlya-grazhdansko-pravovoy-otvetstvennosti-lechebnyh-uchrezhdeniy.pdf> – (дата звернення: 16.03.2017).

<sup>34</sup> *Новіков В. В.* Теоретико-правові аспекти ризиків у праві / В. В. Новіков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 13. – Т. 1. – С. 37. – (Серія «Юриспруденція»).

<sup>35</sup> *Мельник О. О.* Класифікація ризиків у цивільному праві України / О. О. Мельник // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. – Одеса: Фенікс, 2014. – Т. 1. – С. 357.

#### Резюме

**Великанова М. М.** Становлення категорії ризику у правовій доктрині.

У статті досліджується розвиток правових вчень про ризик. Робиться висновок, що розуміння сутності ризику зводиться до трьох підходів: об'єктивного, суб'єктивного та об'єктивно-суб'єктивного, або змішаного.

**Ключові слова:** ризик, наслідки ризику, зміст категорії ризику.

#### Резюме

**Великанова М. Н.** Становление категории риска в правовой доктрине.

В статье исследуется развитие правовых учений о риске. Делается вывод, что понимание сущности риска сводится к трем подходам: объективному, субъективному и объективно-субъективному, или смешанному.

**Ключевые слова:** риск, последствия риска, содержание категории риска.

#### Summary

**Velykanova M.** Becoming risk category in the legal doctrine.

The development of legal doctrines of risk is examined in the article. In connection with the research the article concludes that understanding the nature of risk is reduced to three approaches: objective, subjective and objective-subjective or mixed.

**Key words:** risk, consequences of risk, meaning risk category

УДК 340.15

**Л. В. ДЯЧУК**

*Леонтій Володимирович Дячук, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## COLLATIO LEGUM MOSAICARUM ET ROMANORUM: ЗОВНІШНЯ ХАРАКТЕРИСТКА ТА НОРМИ ПРО ШЛЮБ

Передумовою для того, щоб з'ясувати значення *Collatio legume Mosaicarum et Romanorum* в якості юридичного джерела інституту шлюбу ранньовізантійської доби є необхідність дослідити особливості походження, досвід наукових студій та версії побутування *Collatio legume* (порівняння законів). У науковому обігу *Collatio legum* поширилась у буремні роки боротьби адептів Реформації та Контрреформації. Це був період, коли прихильники реформістських ідей намагалися будувати свої інтелектуальні конструкції як на основі

Святого Письма, так і на віднайденних правових збірниках і відповідних ідеях римського права, що з'явилися під прямим або опосередкованим впливом християнських цінностей.

Основна проблема правового дослідження *Collatio*, яка, на відміну від інших приватних збірників, ґрунтовніше репрезентувала норми шлюбного права, полягає, окрім реконструкції втрачених уривків тексту, у її ідентифікації в контексті часу походження й питань авторства. Йдеться не про встановлення особи творця збірки, а передусім про належність останнього до римського, єврейського чи християнського середовища. Вирішення цієї проблеми пов'язане з часом появи збірки та сприяє глибшому розумінню правового змісту відповідних юридичних положень.

Збірник зберігся в трьох манускриптах-прототипах (один IX ст. і два XI ст.). Згідно з даними архівів, відомі три типи Збірника: Берлінський (*Vindobonen*), Верчельський (Італія) та Віденський рукописи. 1573 р. було опубліковано Берлінський манускрипт, названий *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, а згодом – *Lex dei sive Mosaicarum et Romanarum Legum Collatio* (1833 р.)<sup>1</sup> і *Mosaicarum et Romanarum legum collatio* (Hyamson, London, 1913 р.)<sup>2</sup>.

Першим віднайшов, дослідив та опублікував *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, додавши передмову (*praefatio*), примітки й зауваження, *Pierre Pitou* (П'єр Піту) (1539–1596 рр.)<sup>3</sup>. Французький кальвініст, юрист, письменник і бібліофіл, він був соратником короля Генріха IV і разом з ним, коли останній заявив, що «Paris vaut bien une messe» (*franc.*) (Париж ціком вартий меси), перейшов у католицьку віру. Одразу після цього *Pitou* простудював і надрукував «Історію Галліканської католицької Церкви», очевидно, намагаючись довести її особливий статус у католицькому християнському світі. У контексті загальної тенденції дослідження римських і греко-римських джерел *Pierre Pitou* вдався до вивчення й публікації *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. П'єр Піту, до речі, вважав, що автором збірки був християнин, і відніс її появу до часів останніх правових актів, які увійшли в *Collatio*, тобто конституцій християнських імператорів. До того ж він називає вірогідного автора збірки – знавця права Ліцінія Руфа<sup>4</sup>.

Наступна публікація *Collatio* 1717 р. належить Антону Шульцінгу (*Antonius Schultingh*), який був одним із найвідоміших представників голландської гуманістичної (елегантної) юридичної школи і часто згадувався як голландський *Cujacius*<sup>5</sup>. Його публікація – це критичне для свого часу видання *Collatio* в загальному збірнику правових джерел кінця класичного періоду римського права, яке мало назву *Jurisprudentia vetus ante-Justiniana* (Leiden, 1717)<sup>6</sup>. На початку викладено сентенції римських юристів Юлія Павла та Доміція Ульпіана. Далі подано текст перших двох приватних Кодексів – *Codex Gregorianus* та *Codex Hermogenianus* (у фрагментах) з відповідними примітками та коментарями Антона Шульцінга<sup>7</sup>. По тому зафіксовано титульну сторінку *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum*. Передє текстів невеликий вступ як присвята публікації П'єра Піта славному й шанованому Христову Туано Целіусу, а також *praefatio Petri Pithoei*. Далі відтворено критичні судження (своєрідна анотація) Якова Готофреда (*Jacobus Gothofredus* – 1587–1652 рр.) до *Mosaicarum et Romanarum legum Collatio* та (окремо) фрагмент з Прологомени до Кодексу Феодосія (cap. 3) щодо авторства *Collatio*. І лише після всього сказаного надруковано повний текст *Collatio* [tit. I-XVI] з примітками *Petri Pithoei* (lat.) і доповненнями до них Антона Шульцінга<sup>8</sup>. Завершує збірку лаконічна сентенція Модестіна про заповіт, а також спершу окремі фрагменти, а далі – повний текст іншої приватної збірки *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, якій передє *Praephatio* до останньої *Petri Pithoei* та *Reliquit Jacobus Gothofredus Manualis Juris, in Bibliotheca Juris civilis Romani* (cap. 2 & 4). Символізує закінчення збірки *Ofationes Duae jurisconsulti et Antecessori Antonii Schultingii*<sup>9</sup>. Згодом інтерес до *Collatio* виник у XIX та XX століттях. Про це свідчить низка видань збірника в модерну та постмодерну добу (XIX та XX ст.). Серед них видання *Bluhme Lex Dei sive Mosaicarum et Romanarum legum collatio* (Bonnae, 1833)<sup>10</sup>. *Collatio* часто друкують разом з іншими пам'ятками права відповідної доби: *Pellat. Manuale juris synopticum* (Paris, 1866)<sup>11</sup>, *Adolf August Friedrich Rudorff. Über den Ursprung und die Bestimmung der Lex Dei oder Mosaicarum. Abhandlungen der Königlich Akademie der Wissenschaften in Berlin* (Berlin, 1869)<sup>12</sup>, *Mommsen Theodor, Collectio librorum iuris antejustiniani* (Berlin, 1890)<sup>13</sup>, *Krüeger P., Brissaud J. Histoire des sources du droit romain* (Paris, 1894)<sup>14</sup>, *Triebbs, Francis Lex Dei, sive, Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* (Uratislaviae, 1902)<sup>15</sup>, *Hyamson M. Mosaicarum et Romanarum legum collatio* (London, 1913)<sup>16</sup>, *Girard P. F. Textes De Droit Romain* (1890, 1903, 1923)<sup>17</sup>, *Smits, Nicolaas. Mosaicarum et Romanarum legum collation* (Haarlem, 1934)<sup>18</sup>, *Hohenlohe K. Ursprung und Zweck der Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* (Wien, 1935)<sup>19</sup>, *Wenger L. Die Quellen des römischen Rechts* (Wien, 1953)<sup>20</sup>, *Bongenaar K. E. M., Spruit J. K. Fragmenta Vaticana, Collatio, Consultatio, Scholia Sinaitica, Probus.* (Walburg, 1987)<sup>21</sup>, *Frakes, Robert M. Compiling the «Collatio legum Mosaicarum et Romanarum» in late antiquity* (Oxford, 2013)<sup>22</sup>.

Численні публікації *Collatio*, здійснені дослідниками римського права від П'єра Піту (1573 р.) до Роберта Фракеса (2013 р.), засвідчують її наукову значущість і суспільну вагомість у різні часи історії християнських народів. Водночас проблема ідентифікації збірки в контексті часу, місця, юридичної належності до відповідної правової системи та визначення її авторства залишається актуальною. Безперечно, розглядаючи проблеми шлюбного права, ми повинні встановити місце юридичних джерел у контексті дослідження визначеної проблематики. Для історика права важливим є не тільки дослідження правового змісту юридичних положень вказаного пам'ятника права, а й також його ідентифікація в межах відповідного періоду історії права відомого соціуму.

*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* був опублікований не раніше доби Діоклетіана, оскільки його чотири конституції (290, 291, 292–295, 295 рр.) через *Codex Gregoriani*, датований 291/92 рр., увійшли в *Col-*

*latio* не пізніше Кодексу Феодосія 438 р., який у контексті конституції Феодосія I, Валентиніана та Аркадія (390 р.) згаданий у *Collatio* (Coll. 5.3).

*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* – це форма порівняння відповідних правових положень Закону Мойсея та сентенцій римських юристів кінця класичного періоду з окремими імператорськими конституціями. *Collatio* складається з 16 титулів, у кожному з яких спершу відтворено положення Мойсея з книги *Vuxid*, *Levit*, Числа та Второзаконня, а далі (у контексті загальної нумерації пунктів у титулі) сентенції пізньокласичних римських юристів Папініана, Павла, Ульпіана, Гая, Модестіна. Подекуди після норми Мойсея подано відповідні норми імператорських конституцій, які увійшли до приватного Кодексу Грегоріана та Гермогеніана, а також до першого офіційного Кодексу імператора Феодосія II (438 р.). До речі, в офіційному Кодексі імператорські конституції кодифіковані у відомих випадках скорочено, а в *Collatio* зберігся їхній повний текст. У Кодексі Юстиніана, наприклад, увійшла одна конституція, що об'єднала конституції двох різних імператорів – Каракалли 215 р. та Олександра Севера – під іменем імператора Антоніна Каракалли (С. 9.16.1). Оригінальна форма обох конституцій (Каракалли та Севера) збереглася лише в *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum* (Coll. 1. 8; 1.9).

Найдавнішим юридичним явищем *Collatio* є інтерпретоване правове положення **Законів XII таблиць про вбивство нічного злодія** (Leg. XII tab. VIII.12 = Coll. 7.1) та згадка в збірці Закону Корнелія Сулли в контексті Кодексу Грегоріана. Там йдеться про першу за давністю імператорську конституцію в *Collatio*, яку дослідники датують 215 р., коли правив імператор Антонін Август, відомий у літературі як Каракалла (Coll.1.8). Окрім останньої, у контексті Кодексу Грегоріана представлений фрагмент закону імператора Олександра Севера про відсутність юридичної відповідальності за вбивство, коли немає відповідного умислу (Coll. 1.9). Подібної позиції дотримувався також імператор Діоклетіан про ненавмисне вбивство від 290 р. (Coll. 1.10). Автор *Collatio* використовує конституції імператора Діоклетіана в контексті титулу Кодексу Грегоріана «Про винування» (Coll. 3.4), едикт Діоклетіана під титулом Кодексу Грегоріана «Про шлюби» (Coll. 6.4) та його едикт під титулом Кодексу Грегоріана «Про чаклунів і маніхейів» (Coll. 15.3), у якому він висловив нетерпимість до різних релігійних громад: «Адже ті, хто на захист своєї думки насильно протиставляє нові й невідомі секти старим культам, перешкоджають тому, що колись було даровано нам з волі богів» (ibid). Тут спостерігаємо програмне положення імператора Діоклетіана про нетерпимість до діяльності різних релігійних сект, які насильно порушують, як вважає імператор, традиційні релігійні права римлян. Автор *Collatio* застосовує положення або згадує ті чи ті норми імператорів доби принципату (I. 6.8.1; С. 1.9.1), але повні тексти без скорочень, які увійшли в *Collatio*, належать лише імператору Діоклетіану – конституція від 295 р. (Coll. VI.4) та 291 р. (Col. VI, 5).

Цінність *Collatio*, окрім низки інших аспектів, полягає в тому, що тільки в цій збірці збереглися окремі римські та греко-римські правові акти, вона стала важливим джерелом відтворення Кодексу Грегоріана та Кодексу Гермогеніана. Винятково для Рومейської імперії це було підтвердженням наявності сентенцій римських юристів як таких, що не узгоджуються з давньою римською сакральною традицією. Це зумовлює те, що збірка збереглася в християнському середовищі й стала об'єктом численних публікацій і досліджень.

Основні проблеми щодо *Collatio* в літературі стосуються причин, часу й місця її походження. Окрім П'єра Піту та Антона Шульцінга, Ліцінія Руфа як упорядника збірника, решта дослідників XIX–XX ст. не визнавала. Можливо, це пов'язано з тим, що згадані вище романісти, починаючи від Фрідріха Блюме (1833 р.), користувалися іншим з-поміж трьох відомих (два – IX ст. та один XI ст.) списком *Collatio*. У ньому навіть сама назва збірки мала іншу форму – *Lex Dei sive Mosaicarum et Romanarum legum collatio* (Blume, Fridrich, 1833). Актуалізуючи *Lex Dei* за часів «heutige romische Recht», Фрідріх Блюме однозначно вважав упорядником *Collatio* юриста з християнського середовища, але в процесі дослідження не підтвердив думки П. Піту та А. Шульцінга про авторство *Lex Dei sive Mosaicarum*<sup>23</sup>. Як у XVI та XVIII ст., так і в XIX ст. майже всі дослідники констатували, що автором *Collatio* був християнин, а сама збірка, як вважав П'єр Піту, а також Schulting (і решта дослідників), відтворивши відповідний уривок праці Готофреда, імовірно, була опублікована між 390 та 438 роками. Таку позицію підтверджують більшість дослідників. Вона відтворена в Енциклопедії Брокгауза–Ефрона. Проте згодом почали з'являтися праці, у яких час появи *Collatio* відносили до періоду від Кодексу Грегоріана до Медіаланського едикту 313 року. Наприклад, відомий французький дослідник Paul Girard вважає, що публікація *Collatio* обмежує її вірогідну появу (about) 315 р., оскільки верхня межа не є дискусійною, а останню конституцію 390 р. вважають інтерполяцією. Цікаве спостереження щодо позиції про походження збірки, якої дотримувався відомий учений Freher, залишив у фундаментальному дослідженні про *Collatio* М. Нумсон: «Freher справді припускає, що компілятор може бути єврей, який побажав знищити упередження проти свого народу й віри, показуючи, що Мойсей і римські закони не були такими далекими один від одного і що насправді останнє було отримане з першого». М. Нумсон, однак, відкидає пропозицію про єврейське походження *Collatio* й висловлює гіпотезу, що компілятор був християнським ченцем<sup>24</sup>. У будь-якому разі юрист-християнин мав мотивацію до створення *Collatio*, оскільки на той час уже частково склався канон священної літератури, серед якої були частини Старого Заповіту (Правила св. Апостолів, 85), а канонічне право перебувало в стані гези. Тому застосування римських правових норм, що корелювалися з відомими джерелами П'ятикнижжя, було цілком на часі. До того ж Отці Церкви, зокрема Василь Великий, у своїх правилах часто покликалися на книги Старого Заповіту. А вже в добу іконоборців, у контексті реанімації цінностей раннього християнства, такі ідеї викликали особливий інтерес, як і за часів патріарха Фотія й імператорів Македонської династії [Ecl. 2.7].

Основною формою відтворення сталої позиції в контексті дослідницьких оцінок відповідних явищ є вітчизняні і зарубіжні енциклопедії. Наприклад, в Енциклопедії Брокгауза та Ефрона йдеться про появу *Collatio* від 390 до 438 років. Тут стверджується, що зіставлення римського права із законами Мойсея свідчить про наявність у другій пам'ятці багатьох постанов першої<sup>25</sup>. Натомість у *Encyclopedia Judaica* зауважено: «*Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum* (або *Lex Dei*) є одним із рідкісних прикладів систематичного порівняння двох різних законодавств - єврейського та римського. *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum*, імовірно, був складений у Римі в період від 294 до 313 рр. Вважали, що автор був християнином. Однак, на думку Вольтерра, він був євреєм, який хотів довести пріоритет і перевагу вчення Мойсея»<sup>26</sup>. Отже, автор ніби намагався переконати, що римське право й багато інших є похідними від Мойсеевого Закону. Такого погляду дотримувалася більшість дослідників ХХ століття. Зокрема, сучасний видавець *Collatio* М. Д. Соломатін також стверджує, що автором, очевидно, був юрист-єврей, але час виникнення збірки визначає у межах 390 та 438 років.

Отже, вірогідність інтерполяції чи пізнішої редакції цієї новели як такої, що увійшла до Кодексу Феодосія 438 р. і часто згадувана в літературі, дослідник не бере до уваги. Походження збірки між 294–313 рр. нібито дає підстави ученим вважати, що *Collatio* походить з єврейського середовища. Попри це М. Д. Соломатін таким досвідом не скористався і зробив висновки на основі власних аргументів<sup>27</sup>. На нашу думку, мають рацію ті дослідники, які вважають конституцію 390 року інтерполяцією. Це зумовлено тим, що за 100 років між конституціями Діоклетіана та Конституцією Феодосія I було створено багато конституцій християнських імператорів, частина з яких могла бути застосована в процесі аналізу. Однак цього не сталося, оскільки автор, очевидно, закінчив систематизацію *Зіставлення* згідно про Кодекс Гермогена (Coll. VI. 5).

Загалом переважна більшість законів Мойсея, правових актів імператорів і сентенцій юристів належить до кримінального права, чим нагадує законодавство країн Стародавнього світу<sup>28</sup>. У перших трьох титулах розглянуто питання про юридичну відповідальність за вбивство (I), за жорстоку образу та описано (II) *права й обмеження жорстокості домогосподарки* (paterfamilias) (III). Однак серед них є такі, що, незважаючи на кримінальний зміст, прямо чи опосередковано пов'язані з проблематикою заручин, шлюбу, сім'ї та розлучення. Це стосується, зокрема, IV титулу *Collatio Про перелюб* (tit. IV) та титулу *Про кровозмісні шлюби* (tit. VI), а також титулу *Про законне успадкування* (tit. XVI). Останній, згідно з традицією романістики й візантистики, формально не належить до шлюбного й сімейного права, але успадкування по закону у відомій частині завжди дотичне до сімейної проблематики, передусім у контексті майнових правовідносин батьків і дітей.

Отже, титул «Про кровозмісні шлюби» (Coll. tit. VI, 1–7) безпосередньо дотичний до шлюбної проблематики. Його структура така: 1) норми Мойсея (два положення). Якщо перше нормативне положення фіксує кримінальні діяння в сім'ї (інцест з дружиною свого батька), то в другому йдеться про заборони статевих стосунків між зарученими (Coll. VI. 1); 2) далі, всупереч іншим титулам, внесено дві сентенції римських юристів – Ульпіана (Col. VI. 2) та Павла (Col. VI. 3), а по тому подано розлогу (8 розділів) *конституцію Діоклетіана* 295 р. (Coll. VI. 4) та його лаконічну конституцію 291 р. (без розділів) (Col. VI, 5). Після згаданої конституції Діоклетіана, яка увійшла до *Collatio* не з Кодексу Грегоріана, а з Кодексу Нермогеніана, додано фрагмент Папініана з книги про *De adulteris* (про помилкове одруження з кровною родичкою). І завершують цей титул гнівні слова Мойсея з Второзаконня та книги Левіт у контексті злочинів проти сім'ї чи родини. Особа, яка зав'язала інтимні відносини з близькими свояками та сестрою матері, а також здійснювала скотоложество, підлягала прокляттю усієї общини. Варто зауважити, що відповідні тексти конституцій Діоклетіана не увійшли до Кодексу Юстиніана та Кодексу Феодосія, де, зазвичай, викладено імператорські конституції, починаючи з едиктів першого християнського імператора Костянтина Великого. Тобто, *Collatio* – це єдиний юридичний збірник, у якому збереглися вказані імператорські конституції та сентенції римських юристів.

Наступний титул *Про перелюб* (tit. IV) стосується кримінального і шлюбно-сімейного права. Він складається з двох норм Мойсея: 1) про перелюб з дружиною родича; 2) про перелюб (по суті *stuprum*) з незарученою дівчиною. Друга частина титулу складається з п'яти сентенцій Павла (Col. IV, 2–6) та п'яти сентенцій Папініана (Col. IV, 7–11), що в кінці титулу були доповнені ще однією сентенцією Павла, у якій відображено відповідний зміст норм *Lex de adulteriis* (Col. IV, 12). Можливо, указані положення було внесено пізніше (після систематизації «Сентенції Павла» (V ст.)), але, імовірніше, саме правовий зміст сентенцій Павла з відповідним змістом правових положень Папініана, а також особливостями їхньої юридичної техніки, стали необхідними в процесі упорядкування *Collatio legum mosaicarum et romanarum*<sup>29</sup>. Водночас проблематика останніх двох титулів збірника не тільки корелюється із законодавством перших християнських імператорів, передусім Костянтина Великого, а й стала складовою частиною канонічного та імператорського шлюбного християнського права греко-римського соціуму Ромейської імперії.

<sup>1</sup> Blühne F. *Lex dei sive Mosaicarum et Romanarum Legum Collatio e codicibus Manuscriptis Vindobonensi et Vercellensi nuper repertis* / Fridrich Bluhme. – Bonnæ : A. Marci, 1833. – I–VII, 208 s.

<sup>2</sup> Hyamson M. *Mosaicarum et Romanarum legum collatio* / M. Hyamson. – London : H. Frowde, Oxford University Press, 1913. – 700 s.

<sup>3</sup> Pithou P. *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum* / P. Pithou ; [entitled *Fragmenta quaedam Papiniani, &c.4to*]. – Paris, 1573.

<sup>4</sup> «Pierre Pithou». *Catholic Encyclopedia* (1913). Vol. 12. by Pierre-Louis-Théophile-Georges Goyau. – C. 723.

<sup>5</sup> Richard Hoche: Schultingh, Antonius. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 32, Duncker & Humblot, Leipzig 1891. – S. 701 f.

- <sup>6</sup> *Schulting A. Jurisprudentia vetus ante-Justiniana / Antonius Schulting. – Leiden : Apud Jonannem vander Linden, 1717. – 941 p. [Collatio: p. 727–800]. – P. 856–904.*
- <sup>7</sup> *Schulting A. Jurisprudentia vetus ante-Justiniana / Antonius Schulting. – Leiden : Apud Jonannem vander Linden, 1717. – 941 p. [Collatio: p. 727–800]. – P. 681–718.*
- <sup>8</sup> *Schulting A. Jurisprudentia vetus ante-Justiniana / Antonius Schulting. – Leiden : Apud Jonannem vander Linden, 1717. – 941 p. [Collatio: p. 727–800]. – P. 727–800.*
- <sup>9</sup> *Schulting A. Jurisprudentia vetus ante-Justiniana / Antonius Schulting. – Leiden : Apud Jonannem vander Linden, 1717. – 941 p. [Collatio: p. 727–800]. – P. 880–930.*
- <sup>10</sup> *Blühne F. Lex dei sive Mosaicarum et Romanarum Legum Collatio e codicibus Manuscriptis Vindobonensi et Vercellensi nuper repertis / Fridrich Bluhme. – Bonnæ : A. Marci, 1833. – I–VII, 208 s. – I–XVII.*
- <sup>11</sup> *Pellat. Manuale juris synopticum / Pellat. – 4-th ed. – Paris, 1866. – P. 76.*
- <sup>12</sup> *Rudorff A. A. F. Über den Ursprung und die Bestimmung der Lex Dei oder Mosaicarum / Adolf August Friedrich Rudorff // Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften in Berlin. – 1869. – S. 266–296.*
- <sup>13</sup> *Mommsen T. Collectio librorum iuris anteiustiniani / Theodor Mommsen. – Berlin, 1890. – Bd. III. – S. 107–198.*
- <sup>14</sup> *Krüeger P. Histoire des sources du droit romain / P. Krüeger, J. Brissaud. – Paris : Thorin & fils, 1894. – P. 404–408.*
- <sup>15</sup> *Triebis F. Lex Dei, sive, Collatio legum Mosaicarum et Romanarum / Francis Triebis. – Capita selecta. Pars Prima. Uratislaviae, typis R. Nischkowsky, 1902. – 40 p.*
- <sup>16</sup> *Hyamson M. Mosaicarum et Romanarum legum collatio / M. Hyamson. – London : H. Frowde, Oxford University Press, 1913. – 700 s.*
- <sup>17</sup> *Textes De Droit Romain / [Publies Et Annotes by P. F. Girard]. – Paris : Arthur Rousseau editeur, 1890. – 408 p. [Ed. 1903; 1923].*
- <sup>18</sup> *Smits N. Mosaicarum et Romanarum legum collatio / Nicolaas Smits. – Haarlem, 1934. – 187 p.*
- <sup>19</sup> *Hohenlohe K. Ursprung und Zweck der Collatio legum Mosaicarum et Romanarum / K. Hohenlohe. – Wien : Im kommissionsverlag Mayer & Company 1935. – 28 s.*
- <sup>20</sup> *Wenger L. Die Quellen des römischen Rechts / L. Wenger. – Wien : Holzhausen 1953. – P. 354, 371, 436, 522, 534–535, 546–547, 549, 652.*
- <sup>21</sup> *Bongenaar K. E. M. Fragmenta Vaticana, Collatio, Consultatio, Scholia Sinaïtica, Probus / K. E. M. Bongenaar, J. K. Spruit. – Zutphen : De Walburg Pers, 1987. – 238 p.*
- <sup>22</sup> *Frakes R. M. Compiling the «Collatio legum Mosaicarum et Romanarum» in late antiquity / Robert M. Frakes ; [Repr.]. – Oxford : Oxford University Press, 2013. – 368 p.*
- <sup>23</sup> *Richard Hoche: Schultingh, Antonius. In: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB). Band 32, Duncker & Humblot, Leipzig 1891. – S. V–IX.*
- <sup>24</sup> *Triebis F. Lex Dei, sive, Collatio legum Mosaicarum et Romanarum / Francis Triebis. – Capita selecta. Pars Prima. Uratislaviae, typis R. Nischkowsky, 1902. – 40 p. – P. XLIX.*
- <sup>25</sup> *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum // Энциклопедия Брокгауза и Ефрона. 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovar.cc/enc/brokhauz-efron/1570519.html>*
- <sup>26</sup> *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum // Encyclopedia Judaica : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud\\_0002\\_0005\\_0\\_04519.html](http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04519.html)*
- <sup>27</sup> *Соломатин М. Д. Lex Dei sive Mosaicarum et Romanorum legum collatio. Закон Божий, или сопоставление законов Моисеевых и римских / М. Д. Соломатин // Древнее право. – 1997. – № 1 (2). – С. 164.*
- <sup>28</sup> *Лопухин А. П. Вавилонский царь правды Аммураби / А. П. Лопухин // Законодательство Моисея. Суд над Иисусом Христом. Вавилонский царь правды Аммураби. – М. : Изд-во «Зерцало», 2005. – С. 265–309.*
- <sup>29</sup> *Юлий Павел. Пять книг сентенций к сыну. Фрагменты Домиция Ульпиана / Юлий Павел ; пер. с лат. Е. М. Штаерман ; отв. ред. и сост. Л. Л. Кофанов. – М. : Зерцало, 1998. – 287 с.*

#### Резюме

**Дячук Л. В. *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*: зовнішня характеристика та норми про шлюб.**

У статті досліджується зовнішня історія ранньовізантійського пам'ятника права – *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum* та історично-правове значення останнього, як джерела шлюбного права. Звертається особлива увага на форму збірника, в основі якого здійснюється порівняльний аналіз Законів Мойсея і правових норм римської юриспруденції та законодавства.

**Ключові слова:** порівняльний аналіз, норми Мойсея, римське право, інститут шлюбу, проблема авторства, ціннісна парадигма.

#### Резюме

**Дячук Л. В. *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*: внешняя характеристика и нормы о браке.**

В статье исследуется внешняя история ранневизантийского памятника права – *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*, а также историко-юридическое значение последнего в качестве источника брачного права. Обращается особое внимание на форму сборника, в котором осуществляется сравнительный анализ законов Моисея, правовых норм римской юриспруденции и законодательства.

**Ключевые слова:** сравнительный анализ, нормы Моисея, римское право, институт брака, проблема авторства, ценностная парадигма.

#### Summary

**Dyachuk L. *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*. External history and marriage regulations.**

The article researches external history of the early Byzantine monument of law – *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum* – as well as its historical and legal significance as the source of marriage law. Special attention is paid to the form of the collection, which is based on the comparative analysis of Moses Laws and the legal norms of Roman jurisprudence and legislature.

**Key words:** comparative analysis, Moses Laws, Roman law, the Institution of Marriage, authorship problem, value paradigm.